

סימן נד: חינוך למצוות

א.

יומא פ"ב. התנוקות וכו' מחנכין אותן לפני שנה לפני שנתים בשביל שיהיו רגילין למצוות. ובתו"י הקשו ממ"ש קטן אוכל נבלות אין ב"י מצווין להפרישו, השתא חנוכי מחנכין אפרושי מאיסורא מיבעי. ותירצו בת"י ב' דחנוך לא שייך אלא באב, ומעשה דהלני המלאכה וכו' היתה מחנכתן למצוה בעלמא. וברע"א ריש מ"ס סוכה הקשה בזה ממה שאמרו שם בענין הילני וכ"ת מצות חנוך אינה אלא מדרבנן ואינה בדרבנן לא אשגחה, והרי כל מעשיה לא עשתה אלא עפ"י חכמים. ואילו לפי התוס' הרי אינה מחויבת באמת אפ"י מדרבנן.

וראיתי באורח מישור נזיר, שהקשה על דברי המג"א שכתב דהמצוה להפריש הקטן מוטלת רק על האב והסתמך על הגמרא בנזיר. והקשה דאדרבא נראה שם שזוהי רק דעת ר"ל ואלו ר"י פליג עליה וקיי"ל הלכה כר"י. שוב הביא דברי תרומה"ד שכתב על דברי התוס' הנ"ל שלא משמע כן בערובין וכן בהא דהילני המלכה, וכנראה שג"כ כיון להנ"ל. אכן לא הבנתי שהרי קושייתם היו יכולים לשאול גם שלא לפי התוס' כי עיקר חידוש התוס' אינו אלא שגם לר"י אין דין חנוך אלא על האב, אבל לפי ר"ל הרי זה מפורש בנזיר שאין המצוה אלא על האב, ואפ"י אם נפרש שהוא דין דוקא בנזיר בדומה למ"ש התוס' לענין מ"ש שם שאין המצוה לחנך הבנות, ג"כ לכאורה סוכה דומה לזה כי מה טעם נאמר שאין המצוה לחנך בנזיר על האם, ע"כ משום שזה סיג לפרישות וזה שייך רק באנשים שריבה בס הכתוב מצוות יתירות. ואם נאמר שאין האשה מחנכת בנזיר הרי זה ע"כ משום שהואיל ואינה לא מחייבת משו"ה אין לה גם דין חנוך, ובדומה למ"ש בקדושין לענין ת"ת. וא"כ גם סוכה הואיל ואינה מחויבת ג"כ לפ"ז תהא פטורה לר"ל מדין חנוך. וא"כ אכתי תקשי לר"ל מברייתא זו דהלני שנראה שגם אשה מחויבת בחנוך למצות סוכה.

וגם עצם דברי התוס' צריכים הבנה כי לכאורה כל עיקר חידוש דמצות חינוך היא רק על האב ולא על האם, לא היו צריכים בכדי לתרץ קושייתם. שהרי גם אם נאמר שהמצוה גם על האם, וכמשמעות הפשוטה של הגמרא נזיר אליבא דר"י וכמו שדייק באו"מ הנ"ל עיי"ש, ג"כ ל"ק דמ"מ על ב"י עדיין לא למדנו שהם זרים לגבי דידיה. ואם כונת התוס' בקושייתם היתה להשוות אפרושי מאיסורא שהוא יותר חמור מחנוך למצוה, וע"כ יש מקום גם לחייב זרים בזה, א"כ אין לכאורה גם בתירוצם כדי תשובה, כיון שענין החינוך להזהר מעבירה הוא יותר חמור א"כ למרות שלמ"ע רק האב מחויב מ"מ לעבירה יש מקום לומר שכל הרואה יתחייב להפריש, ומהיכן ידעו לקשר אפרושי מעבירה דוקא עם חיוב האם.

ב.

הנה יש מקום לעיין בדין החנוך למצוות של הקטנים, אם תכנו מצד ההרגל למצוות בכל הכרתו של הילד שאעפ"י שאין דעתו דעה גמורה ואין הכרתו מלאה, שמתוך כך אנו מוצאים שגם אינם בני כונה, היינו כונה כשל גדול, ומ"מ גם הם מבינים קצת לפי דעה קלושה שיש להם עכ"פ; או שתוכן הדבר מצד ההשפעה שהמצוה משפיעה על הגוף העושה שמכניסה בו רוח של קדושה, ואינו שייך לצד ההכרה והדעה של הילד, (ובדומה למה שמצאנו: תורה מגני ומצלי, מצוה אגוני מגני אצולי לא מצלי (סוטה כ"א). שעכ"פ רואים אנו מזה שיש איזה כח מסתורי למצוה להגן על האדם ממעשה עבירה ולהטותו לצד הטוב).

ונראה ששני תכנים אלה של חנוך אנו מוצאים בתורה גופא באחת המצוות, שאולי שמשו הדוגמא לחכמים למצוות חנוך הכללית שתקנו לכל המצוות. הכוונה היא למצות **הקהל**. ועל פי דברינו הנ"ל תובן יפה הגמרא שבענין זה. כי אמרו ריש חגיגה (ג') טף למה באין - בכדי ליתן שכר למביאייהן. ועיי מהרש"א שעמד בזה, שהרי בתורה נתבאר שהמטרה בכדי שגם הם ילמדו. ותירץ דהגמרא נוקטת שיש מצות הקהל גם לקטנים מגיל הראוי ללמוד. ולכאורה אינו מובן א"כ מה מתרץ "ליתן שכר למביאייהן", אם אין הם ראויים ללמוד כלום א"כ אין בהבאתן שום מטרה ומה שייך בזה שכר. עיי מו"נ ח"ג שהתוכח עם המפרשים שאין תכלית למצוות חוץ מקבלת שכר ושאל עליהם שא"כ הרי זו פעולת הבל, ואיך יתכן שהבורא יצוה על זה. וקושיא זו קשה על הגמרא, בפרט שר"י כ"כ נתפעל מזה ואמר ע"ז מרגלית טובה היתה בידכם וכו'. אבל לפי דברינו נראה שהכוונה היא שיש במצות הקהל של הטיפ שני סוגים וכמש"כ המהרש"א הנ"ל. סוג אחד הוא בשביל **הגדולים** יותר; שיש בהם משום **לימוד**, וכאן הכוונה שזה ישמש להם כהכנה לקיום מצוות מכח הבחירה העצמית, שהרי זהו חנוך המכוון להכרתו של הילד. אבל מעיקרא הגמרא לא הבינה, מה חנוך שייך למי שאינו יכול ללמוד כלום, ומשני שיש בכח המצוה שמקיימים בגופם של הטיפ (עיי מנ"י שהמצוה היא כבר משעה שנולד ויצא מכלל נפל) להשפיע על איכותו של הילד בכדי להמשיך עליו שפע קודש. והנה בזה יש להבדיל בין שני הגיליים שהזכרנו, כי אם המטרה של הילד היא שילמד, יש לומר שגם יקבל שכר על מצות לימוד זו, אעפ"י שאין קטן מחויב במצוות, כאן שהתורה הטילה המצוה (אפילו אם היא ע"י ההורים) הרי גם הילדים שייכים במצוה. אבל התנוקות למטה מגיל לימוד שם הם ודאי לא יקבלו שכר, שהרי אינם יודעים כלל מה שהם עושים אלא שההורים ע"י מכניסים בהם רוח טהרה וקדושה, וע"כ שייך בזה לומר "כדי ליתן שכר למביאייהם", היינו שההורים עשו באמת פעולה שתביא תועלת וכנ"ל אלא שהילד אינו שייך לפעולה זו כלל וע"כ הכל יזקף ע"ה מביאייהם.

וראיתי בכיוון זה מובא לפרש הגמרא בקונטרס זכרון הקהל וכן בשם המשך הכמה שפירש שר' **יהושע** במיוחד שמת במימרא זו וכנאה בשם מרגלית טובה כי אמרו על ר' יהושע בפ"א 'אשרי יולדתו', ובירושי והובא שם במפרשים נזכר שהיתה אמו מובילה עריסתו ליד בתי מדרשות כדי שיקלטו אזניו דברי תורה. והיה בדרשא זו האומרת שקטנים מגיל של הבנה עצמית, מ"מ יש גם בהם משום חנוך סיוע לדרך החנוך שהוא עצמו נתחנך בה. והוא עפ"י סברתנו. ונ"ל שבזה גם מדוקדק הלשון שאמרו עליו בפ"א הנ"ל "אשרי יולדתו", בדיוק כמו שאמרו כאן "ליתן שכר למביאייהן", כי כנ"ל זה אינו נזקף על הילד אלא על המחנך.

ג.

ובדברינו יובנו יפה גם דברי הירוש' ראש חגיגה דקאמר שם שמה שאמרו בגמרא, שקטן פטור מן הראיה הוא רק לענין קרבן אבל לענין ראיית פנים כולם מחויבים ומוכיח לה מהקהל. וממשיך התם "דתניא", ומייתי הברייתא דטף למה באין וכו'. והמפרשים מתקשים בלשון "דתניא" שנראה שמסמך משהו על ברייתא זו ואינו מובן מה. אבל לפי הנ"ל יובן יפה, כי הנה פשוט הפסוק משמעותו שגם הטף מובא במטרה ללמד ולפי"ז הוא ע"כ בגיל גדול יותר א"כ לא היתה כל ראייה גם לענין ראייה שרצה ללמד מהקהל, שחייב גם בגיל פחות מזה, ולזה מייתי **דתניא**, והיינו שכל המטרה היא רק ליתן שכר **למביאיהם**, והוא בע"כ משום שיש חיוב הקהל גם כשאינם בגיל של למוד. ולומד מזה הירוש' גם לדין ראייה שהוא אפילו בפחות.

ומתוך הירושלמי הנ"ל נ"ל להוכיח שמצות חנוך היא כוללת בתוכה באמת ענין זה של חנוך גם מצד הקדשת הגוף ולא דוקא מצד החנוך ההכרתי למצוות. שהרי הירוש' לומד מדין הקהל גם לענין מצות ראייה. ועי' תוס' ריש ערכין (ב: ד"ה הכל) שאין זה אלא אסמכתא בעלמא שהרי אין ללמוד מיהקהל' ששם גם הנשים מחויבות לענין ראייה, שהוא רק דין ביזכורד'. ולכאורה אינו מובן שא"כ איך הביאו בכלל להשוואה משם לענין דין ראייה שהוא מדין חנוך, ומה שייך חנוך אם אינו יודע כלל מה שנעשה אתו, וגם אסמכתא ל"ש להביא מיהקהל' שהוא דין מיוחד לענין חנוך, שכל תכנו אינו שייך אלא כשיודע על מה המדובר. אלא ודאי כנ"ל - גם דין חנוך הוא שייך מצד הענין של החדרת קדושה בגוף ע"י שתעשה בו המצוה. ויש לראות כאן באמת את המקור לכל דין חנוך שהוא ללמד מדין הקהל, ששם חיובו מה"ית ובכל המצוות מדרבנן כדומה לשם. וע"כ כשם שבהקהל שייך המצוה כבר כשהוא קטן ביותר, כן בכל המצוות כולן. אכן הגמרא דידן חולק עם הירוש' כמשי"כ התוס'. אולם נראה שמחלקותם היא אחרת, אם דין **הראיה** קשור בדין **רגלים** ואז אינו אלא כשיכול ללכת, דומיא **דעולת** ראייה גם לפי הירוש', והירוש' סובר שדין ראייה אינו קשור לדין רגלים, רק דין הקרבן, וע"כ מחייב גם קטן ביותר בדין ראייה.

וראייתו בסי' פניי סוכה כ"ח במ"ש שם ששמאי מחמיר ומחייב גם קטן הצריך לאמו, ועי' מביא שמשו"כ סכך בשביל הקטן, שהקשה מאי שייך חנוך בתנוק שנולד. וראיתי ברש"י שם שמביא מהרש"ל שפי' שבאמת לא סכך בגלל תנוק זה שעכשו נולד אלא שהיה לה עוד תנוק שהיה צריך לאמו. אבל אינו מובן שא"כ היה צריך לפרוט מאיזה גיל חייב לדעת שמאי, כשם שפירט לפי חכמים. וכן עי' בר"ן שם שפירש הואיל ואפשר לו לקיים מצוה זו שייך כבר בו חנוך. נראה מזה שמפרש בשביל התנוק שנולד, שמשו"כ היה צריך להוסיף ההסבר, שאם הכונה לגיל יותר גדול אלא ששמאי נחלק עם חכמים בנוגע לגיל של התחלת החנוך, הסבר זה מיותר. (ועי' רש"י הנ"ל שצ"ע לעיין בר"ן **כסיוע** לדבריו, אבל לעני"ד אדרבא איכפא נראה משם וכו"ל).

והנה הפניי וכן הרש"י ויש"ש הנ"ל נוקטים בפשיטות שעיקר החנוך הוא כשהוא מבין קצת, ולפי"ז הגילים שנזכרו בכל המצוות לענין חנוך הוא כבר כשמבין. אבל כפי שראינו בירוש' הנ"ל הרי גם בתנוק בעריסה שייך כבר מצות חנוך לראיה, וא"כ חזינן דדין חנוך אינו שייך לגיל מסוים. וא"כ מיושבת הקושיא משמאי, שהמחלוקת לענין זמן התחלת החנוך לענין סוכה ג"כ אינה שייכת לגמרי לענין הבנת התנוק, וע"כ שמאי שמחמיר ומקדים היינו כפי שכתב הר"ן כיון שמצוה זו יכולה להתקיים על ידו שייך כבר בה חנוך לזה, ע"כ הוא מחייב גם תנוק שנולד.

ובאמת אפשר להוכיח את זה גם מדעת ב"ש לענין עליה לרגל שהוא לדעתם בגיל שנה שיכול לרכב על כתפו של אביו (חגיגה ו' רש"י ד"ה עד יגמל), והרי בגיל של שנה ודאי אין בו עוד בכדי להבין את ענין העליה לרגל אף בהבנה שטחית. וראיתי ברש"י שם שפרש במ"ש משמואל לפי שהיה חריף ביותר שכן בהיותו בן שנתים כבר פסק בהלכה ששחיטה כשרה בזר. אולם לא הבנתי דבריו שהרי ב"ש אמרו דינם באופן כללי, ורק רבי הוא שהקשה משמואל, א"כ הרי רואים בפירוש שאין צורך לגיל הבנה בשביל החנוך למצוות.

ד.

ובאמת כל הגילים שהוזכרו (סוכה מ"ב). לא הוזכר בהם תנאי של הבנה, ואלו היה זה התנאי מסתבר שהיה הגיל של כל המצוות **שוה**, שאיך יתכן שמצוה אחת הוא יכול להבין ולא השניה. אלא שהוא רק תנאי שיוכל לעשות **מעשה** המצוה כראוי, אבל אין שום תנאי בנוגע לאפשרות של כונה והבנה. כי אם אינו יכול לעשות את פעולת המצוה כהלכה אין ע"ז תורת **מעשה** המצוה כלל, ול"ש גם שתפעול המצוה פעולה מקדשת שאז אינה מצוה כלל. וע"כ צריך שיהא **יודע להתעטף** לענין ציצית, **ולנענע** לענין לולב וכו' וכן לענין עליה לרגל, שיחזיק ביד אביו שאל"כ אין כאן המצוה כלל.

ובזה נבין גם את ההגדרות שבחיוב המצוה בחנוך הקטן. הנה בראש חגיגה אמרו כנ"ל לענין עליה לרגל שהוא שיכול להחזיק ביד אביו, ובטו"א מוכיח שכל עיכוב במצוה שמצד קטנותו באה לו אינה מעכבת. ומביא ראייה לדבר, שאל"כ היה לפטור גם אם יכול להחזיק ביד אביו, שהרי מ"מ הוא דומה לבעלי קבים הפטורים (שם ד.). אלא שלכאורה דבריו תמוהים מאד שא"כ למה פטרו ב"ה גם כשאינו יכול להחזיק ביד אביו ולעלות, הרי גם חסרון זה אינו אלא מחמת קטנותו ועתיד לעבור ממנו. ואין לומר שהוא מצד חסרון הבנה ובזה חולקים ב"ש על ב"ה, שהרי בפירוש אמרו במשנה שהוא משום שנאמר 'רגלים'.

ובאמת לפי פשוט המשנה אם לא כהטו"א הנ"ל קשה הגמרא חגיגה ו. שמסופק בקטן חגר העתיד להתפשט אם חייב בראיה, והרי לכאורה זו משנה מפורשת שפוטרים ב"ה הקטן משום שנאמר רגלים אעפ"י שעתיד להתפשט. אבל נראה שצדק הטו"א שיש הבדל אם הוא קטן מגיל שיכול להחזיק שאז אין כאן קיום המצוה כלל, כיוון שנתמעט מעצם המשמעות של לשון 'רגלים', נמצא שאין כאן משום קיום המצוה ע"י הקטן כלל, ול"ש גם בזה שיעשה מדין חנוך, כי גם חינוך התנאי שיעשה עכ"פ **המצוה**, ולא שיעשה דבר שאינה המצוה כלל. אבל זה שנתמעטו חגיגים אינו מצד עצם משמעות המלה רגלים אלא מצד יתור המלה כמפורש שם ברש"י, ובזה הוא שאמר שפיר הטו"א שלגבי קטן שהעכו"ב הוא רק מצד קטנותו אין לפוטרו כיון שעתיד עכו"ב זה לחלוף אצלו, וע"כ אם יקיים

שייך בזה שעשה מצוה, ומכיון שעתיד להתרפא מלקוי זה, ע"כ שייך גם חיוב חנוך בזה. ומיושב ממילא מה שהקשינו בספק לענין קטן חגר העתיד להתפשט כי באמת אין פוטרים הקטן שאינו יכול להחזיק ביד אביו משום שאילו היה גדול היה פטור, אלא משום שאילו היה גדול לא היה שייך בו קיים המצוה כלל, כי אין המצוה אלא "רגלים" (ויתכן שבזה גם לא שייך שיחייב עצמו במצוה מגדר שאינו מצווה ועושה, שמ"מ צריך שיעשה המצוה, אבל אם אינו שייך בו רגלים הר"ז כאלו נאמר שיקח מי שאינו מצווה רמון במקום אתרוג שאין בזה משום שייכות למצוה כלל). וע"כ הסתפק שפיר לענין קטן חגר שאינו פטור מצד רגלים רק מצד יתור הלשון. ומ"מ מסיק שגם בכה"ג אין בו דין חנוך, ודוקא כשקטנותו גורמת לו לחגרותו חייב. ובזה נבין גם לשון הברייתא הנ"ל לענין חגר (שם ד') שקודם מיעט מן הכתוב בעל קביים, ושוב אמר דבר אחר פרט לחגר וכו', והיינו כנ"ל שבעלי קבים לא צריכים למעוט הכתוב שכבר נאמר 'פעמים' וכפרש"י הנ"ל. ולכאורה אינו מובן שאם לשון א' חולק ע"ז היה צריך לפרש מהו דורש מ'פעמים', ואם אינו חולק א"כ מה היה לו להקדים לדורש בעלי קבים שאינו לפי האמת. אבל לפי דברינו דבר גדול בא להשמיענו, שלמרות שאליבא דאמת עיקר הכתוב נצרך לחגר וכיו"ב, מ"מ פשטות הכתוב אינו זה אלא רק למעט בעלי קביים, ונפ"מ כנ"ל לענין חנוך הקטן, וכן אולי לענין לקיים מגדר שאינו מצווה ועושה וכנ"ל, כי רק קטן שדומה לבעלי קביים נתמעט בדין חנוך למצוה זו אבל לא החגר. אבל אילו היה נוקט ישר למעט מהלשון חגר, היה לנו למעט גם לענין חנוך הקטן גם כשיכול להחזיק ביד אביו שהרי מ"מ אין כאן המצוה כלל וכלל.

ה.

הנה הוכחנו שדין חנוך אינו תלוי כלל בהבנת הילד אלא בעיקר שיהא בזה משום מעשה המצוה, אכן מאידך גיסא נראה באיזה מקומות שחנוך היינו מצד הבנת הילד. כי נראה פשוט שאם כל החיוב אינו לפי הבנת הילד הרי הוא בעיקר חיוב שנוקף על המחנך, והילד אינו נחשב כמקיים המצוה כלל, וכנ"ל לענין 'הקהל' - כדי ליתן שכר למביאייהו. ואפילו למ"ד מצוות אי"צ כונה, מ"מ בכה"ג נראה שאינו עושה המצוה כלל אלא האב עושה על ידו מה שהטילו עליו, אולם הן אמרו בגמרא ברכות כ' שקטן מוציא את המחויב במצוה מדרבנן דאתי מדרבנן ומפיק דרבנן. וזה אינו שייך לכאורה אם אינו נחשב גם כמקיים מצוה מדרבנן. וכן מדברי התוס' דידן שהתחלנו בהם שכתבו לחלק בין חנוך לעשייה לחנוך של ל"ת, וכן חלקו כנ"ל, דרק אבא שייך בו חנוך, ואם עיקר הדבר כדי שגוף הילד תיעשה בו המצוה לכאורה אין לחלק, שהרי גם מאכלות אסורות גורמות טמטום כמו שדרשו ונטמתם ונטמטם במ (יומא ל"ט). ולמה לא תהא הקפדה על זה. לכאורה עוד יותר יש להקפיד על טמטום שע"י מאכלות אסורות מאשר על תוספת קדושה שבאה ע"י קיום מעשה המצוה של מ"ע. וכן אינו מובן למה רק על האב הטיילו דין זה ולא על האם. אלא נראה מזה שהענין הוא מצד החנוך שבה כשהילד מבין, שבזה יש לחלק בין חנוך בעשייה לחנוך מונע, שאינו גורם מחנך כ"כ. וכן מובן הטעם שהוא רק באב, כי הילד מקבל חנוך רק ע"י האב שיראת הכבוד שיש לו בפניו משפיעה עליו יותר, משא"כ האם שאינו ירא מפניה ואין חינוכה נקלט כ"כ בלבו (ובזה מדוקדק לשון התוס' דחנוך אינו שייך אלא באב).

והנראה ששני הדברים ישנם: החיוב מתחיל באמת גם כשהילד אינו מבין, והוא מטעם השפעת המצוה שלא מדעת והכרה, אבל כשהילד מבין יש באמת כבר עליו המצוה של חנוך גם מצד ההכרה, שע"כ יהא נוטה בכח בחירתו לקיום המצוות, ומצוה זו מוטלת גם על הילד עצמו ומקיים מצוה מדרבנן בעצמו, לא רק האב מצד ליתן שכר למביאייהו. באופן זה, הדין בכל המצוות כולן הוא ממש כמו שראינו בהקהל. כל עוד שהם קטנים ביותר אז העיקר מצד 'ליתן שכר למביאייהו', אולם כשגדלו קצת אז יש בהם גופא משום למוד כמו אצל הגדולים.

ו.

ובזה נ"ל לתרץ קושית התוס' (סוכה כ"ח ד"ה כאן בקטן) שהקשו במ"ש בגמרא שם ובחגיגה: אמר אביי ל"ק כאן בקטן שהגיע לחינוך כאן בקטן שלא הגיע לחינוך, ומקשה שגם הגיע לחינוך אינו אלא מדרבנן, ומתרץ קרא אסמכתא בעלמא. וקשה הרי החלוק בין הגיע לחינוך ללא הגיע מפורש בעצם המשנה, שרק אם יכול להחזיק בידו מחויב ולא בפחות, וכל עיקר התירוץ הוא רק שקרא אסמכתא בעלמא, א"כ עיקר התירוץ הוא זה, ומה מתרץ קודם כאן שהגיע לחינוך וכו' שגם המקשן ידע מזה. ותירוץ התוס' דחוק מאד, בפרט בחגיגה, שלא סתמא דגמרא מתרצת זה אלא הוא תירוץ של אביי. ועוד אינו מובן מש"כ שהמקשן לא סבר לחלק לפי הרבוי בין הגיע לחינוך ללא הגיע, כיון שהכתוב מרבה, והרי כבר נתבאר לעיל שדין הגיל של קטן לחינוך לראיה הוא תלוי ביסוד המושג של המצוה "רגלים" שאינו בפחות משיכול להחזיק ביד אביו ולעלות וכנ"ל, א"כ ודאי יש ויש מקום לחלק בין הגיע לחינוך ללא הגיע שאם לא הגיע אינו בגדר המצוה כלל וכנ"ל. אבל לפי דברינו נראה שאביי אמר באמת גיל אחר, ואינו זה הגיל שנתפרש במשנה, כי גם מי שיכול להחזיק ביד אביו ולעלות עוד אינו בר הבנה עד כדי חינוך בדרך ההכרה, שאינו אלא ילד בגיל שנתים בערך, וגם הוא עדיין אינו יכול להבין, אפילו בהבנה קלושה, ענין עליה לרגל. אלא שאביי מחדש שיש חיוב אחר של קטן שהחיוב הוא על הקטן ממש, וזהו כשהגיע לגיל חינוך, כונתו כשהקטן כבר גדל יותר והוא כבר בר הבנה של עצם הענין של עליה לרגל. וזהו לשון הגיע לחינוך ולזה מקשה בגמרא שגם גיל זה אינו אלא מדרבנן, כי מה"ת אין קטן מחויב בשום מצוות. ומתרץ קרא אסמכתא בעלמא. ומ"מ האסמכתא היא לחייב את הקטן עצמו, ולא רק את אביו להביאו, מגדר ליתן שכר למביאייהו, וכנ"ל.

וא"ש מה שהבאנו מברכות הנ"ל שיכול הקטן להוציא אחרים בבה"מ, כי כל שיודע לברך יש בו כבר דין חיוב עצמי מדרבנן, כי הרי הקרא לענין ראייה הוא רק אסמכתא כנ"ל, והדין בכל חייבי חינוך הוא ג"כ כזה, שהקטן עצמו מקיים מצוה, וע"כ הוא גם מוציא אחרים. וכל שיודע לברך הרי ודאי שהוא כבר בגיל הבנה יותר, ויש בו החיוב, כי הוא הנקרא הגיע לחנוך.

ז.

ובזה אולי הפתח להבין דברי רש"י המוקשים מאד בשני מקומות. במגילה י"ט: חילקה הגמרא בין הגיע לחנוך שלדעת ר"י מוציא אחרים לבין לא הגיע לחנוך. ופרש"י הגיע לחנוך, היינו כגון בן תשע ועשר כדאמרין ביומא עכ"ל. וכ"כ בריש ערכין ב: במ"ש שם הכל חייבים בתקיעת שופר לאותי קטן שהגיע לחנוך, ושוב הביא שם המחלוקת דיומא לענין הצום. ושם כבר הקשו עליו התוס' וז"ל נהירא דהתם בחנוך קטן להתענות איירי אבל בשאר מצוות כל אחד ואחד לפי דרכו עיי"ש.

והנה כדברי רש"י מפורש שם גם ברבנו גרשום. ובאמת קצת מוכרח כדבריו לענין מגילה, שהרי מדובר כשיודע לקרא המגילה שבה הוא שאמר שמ"מ אינו מוציא כיון שלא הגיע לחנוך, ואינו מובן לכאורה שאם יודע לקרא למה לא הגיע לחנוך, ומ"ש מקטן היודע להתעטף. וכן לענין שופר, מ"ש לא הגיע לחנוך אם יכול אפילו ללמוד לתקוע. בפרט שמצות שופר עיקרה **בשמיעה**, ולא צריך כלל ידיעה לתקוע, וא"כ החנוך הוא לכאורה גיל קטן ביותר ואיך שייך לומר לענין לימוד הקטן לתקוע כשלא הגיע עדיין לחנוך של תקיעות. ע"כ פירש"י שהגיע לחנוך הכונה כמ"כ, דהיינו שכבר מבין את תוכן התקיעה **וענין** המגילה, כי רק בזה הוא שיכול להוציא אחרים במגילה, כי אז הוא מחויב במצוה מדרבנן וכנ"ל. אבל פחות מזה לא מקרי הגיע לחנוך וע"כ אמנם אביו מחנכו אבל אינו יכול להוציא אחרים, כי אז אין **עליו** משום חיוב כלל, וממילא גם אינו מקיים שום מצוה, ואינו יכול להוציא **אחרים** בעשייתו זו. וכן בשופר מה שחלקו (בר"ה ל"ג) דכשהגיע לחנוך אז מתעסקים עמהם ללמוד (לפי שיטת רש"י שם) וכשלא הגיע אין מעכבין. ובתוס' הקשו שם על פירוש זה שלמה מתעסקין כיון שגם כשיגדל אינו חייב בשבת, ועוד למה לא יתעסקו עם שלא הגיע לחנוך. אבל לפי הנ"ל נראה דא"ש כי אם הגיע לחנוך של הבנה עצמית, אז הוא עצמו מחויב מדרבנן ונראה שחיוב זה יהא לו גם בשבת, שהרי כל עיקר לא גזרו אלא שמא יעבירונו, וזה ל"ש לחשוש בקטן שגם אם יעביר לא יכשל באיסור תורה, ע"כ נשאר אצלו החיוב כמו שהיה לפני הגזירה ושייך שפיר להתעסק בו. משא"כ בפחות כל החיוב הוא על האב, ואם על האב ככה"ג אין חיוב היום אין גם דין חנוך לילד. והנה מהו זמן זה של חנוך להבנה עצמית של קיום המצוה לא נתבאר בגמרא, ולקח רש"י הזמן ממה שאמרו לענין חנוך לצום. והוא בהתאם למה שנראה מרש"י שגם לפני כן **אין** איסור עליהם לצום ושלא כרמב"ם, וא"כ באמת תמוה למה אחרו כ"כ את זמן החנוך שלהם לענין הצום אלא נראה שיש הבדל בין דבר שהאיסור **בעצמותו**, לבין צום שהאוכל עצמו אינו דבר האסור רק האסור בא ממק"א בזה ל"ש החנוך, מצד השפעת המצוה עליו, כי אין כאן שום מעשה כלל, והאוכל אינו חתיכה דאיסורא, וככה"ג מצינו לענין חולה ביוהכ"פ. ומזה הוכיח רש"י שגיל זה שהוזכר לענין צום הוא הגיל שבו הוא כבר מבין ממש, ואז שייך להטיל עליו את החיוב. ולמד מכאן לשאר מקומות כי לענין החנוך בדרך הבנה באמת אין מתקבל על הדעת חלוק בין מצוה למצוה וכמ"כ.

ומענין, שלענין ברכת הזמון נזכר ג"כ קטן היודע למי מברכין מזמנין עליו ושיטת הרי"ף שם דהיינו בקטן ממש (ושלא כהתוס') ונתפרש שם דהיינו בגיל ח' ט', דהיינו כגיל זה שזכר לענין הצום. וכזה אולי יובן גם גיל זה שהוזכר לענין זמון כי זהו הגיל שהוא **עצמו** מחויב בבה"מ ע"כ שייך הוא גם בזמון.

אכן רש"י עצמו בסוכה כ"ח הנ"ל במ"ש כאן בקטן שהגיע לחנוך פירש דהיינו שא"כ לאמו והוא כבר ארבע כבר חמש כמבואר בעירובין פ"ב, וצ"ע.

ח.

והנראה שקושית התוס' מהא דקטן אוכל נבלות אעפ"י שלא מצינו דין חנוך אלא באב ואם, היינו מדין חנוך של **הבנה**, שע"כ יהא בו רצון להמנע מעבירות גם כשיגדל, בזה הוא שהשוו בי"ד לאב ואם שגם על **בי"ד** מוטלת החובה למנוע עוברי עבירה, וע"כ כל מה שמוביל לזה יש לחייב את בי"ד לזה. אבל החנוך שתכנו לקדש את הגוף, זה ודאי אינו שייך לבי"ד, ואין ללמד כלל מחובת האב והאם לבי"ד, גם אם נאמר שהאב והאם גם יחד מחויבים בו.

ומיושב מה שהתוס' העמידו קושיתם דוקא כאן ולא במ"ש בסוכה דין החנוך לכל המצוות, כי שם היה אפשר לפרש שהוא חנוך מגדר הקדשת הגוף, וזה אינו שייך לבי"ד, משא"כ לענין צום שהוא ודאי רק כשהילד יודע ומבין תוכן הצום וכנ"ל. ע"כ העלו התוס' בדעתם ללמוד מבאן גם לענין בי"ד, שהרי כאן החיוב מוטל כבר על הילד עצמו וכנ"ל. ובזה הוא שתירצו שחינוך הכרתי אינו שייך אלא **באב**, ומטעם שכתבנו לעיל שהוא הוא שיש לו עליו השפעה חנוכית ולא האם, וה"ה זרים. וע"כ ל"ש כלל לשאול שבי"ד יחנכו, כי חנוכם אינו שוה כלום, כשם שהאם אינה שייכת בחנוך זה.

ומעתה כל זה אמור מצד החנוך ההכרתי, כהכנה לקיום מצוות מרצון, בזה הוא שאמרו דבריהם. אבל החנוך שתכנו הקדשת הגוף והכשרתו לדרך עבודה יותר גבוה, זהו מדוגמא מ"ש קדש עצמך וכו', זה באמת שייך על האב ועל האם כאחד, כמו שמוכח בעירובין שהביא באו"מ. וע"כ גם מה שהסיקו שאין שייך חנוך אלא באב, היינו מצד החנוך בדרך הבנה, אבל הא דא"כ לאמו יש בו דין חנוך גם **כשאינו** מבין, מצד הענין של חנוך שלא מהכרה, ובזה המצוה גם על האם.

וזוהי כונת התוס' במ"ש שהלני לא חנכה אלא למצוה בעלמא, כלומר המצוה שיש על **ההורים**, ולא מצד החיוב שיש על **הילד** עצמו. וחיוב זה באמת ישנו גם על האם ושפיר אמרו בגמרא סוכה שגם היא היתה מחויבת לחנכם בדין זה. אולם מזה לק"מ לענין בי"ד, כי זוהי רק חובת **ההורים**, ואין על בי"ד כל חובה לענין זה כשם שאין חובה על אנשים זרים. ד.